

i povijesno nužnog osobnog i društvenog obračuna koji ne pripada završenoj povijesti i prinos je historiografiji koji utječe na njezin razvitak.

Izdavač se, kako je rečeno, odrekao stručne i znanstvene historiografske redakture koja bi knjigu neposredno valorizirala u njezinu i u našem vremenu ili je barem informativno povezala s razvitkom historiografije. Zbog toga će stručno zainteresirani čitatelj morati voditi računa o tome da svi dijelovi knjige ne sadrže posljednju riječ historiografije o svakom pitanju. Ostalim čitateljima valja preporučiti da ne razmišljaju o knjizi kao monumentalnoj, izoliranoj i samoj sebi dovoljnoj cjelini nego kao o djelu sa složenim historijskim i historiografskim kontekstom, i da se o tom kontekstu nastoje obavijestiti.

Vlado Oštrić

IVO PETRINOVIC, Ante Trumbić — politička shvaćanja i djelovanje, Zagreb 1986, 456 str.

1

Prof. Ivo Petrinović djeluje kao redovni profesor na Pravnom fakultetu u Splitu gdje predaje predmet »Povijest političkih doktrina«. Petrinović je napisao niz rasprava i članaka iz povijesti političke misli. Najveći broj radova odnosi se na analizu političkih ideja istaknutoga talijanskog marksističkog mislioca Antonija Gramscija, prema kojemu je Petrinović pokazao najviše znanstvenog afiniteta. Godine 1967. štampana je njegova doktorska disertacija »Partija radničke klase u koncepciji Antonija Gramscija«, a 1976. u izdanju Čakavskog sabora u Splitu rasprava »Ogledi o Gramsciju«.

Drugu grupu čine radovi prof. Petrinovića o suvremenim problemima komunističkih partija. U toj grupi radova Petrinović se prvenstveno koncentrira na analizu koncepcija KPI o talijanskom putu u socijalizam, o čemu je objavio 1969. posebnu monografiju. Pisao je i više članaka o problemima jugoslavenskog društva, a njegov udžbenik za studente Pravnog fakulteta u Splitu »Povijest političkih doktrina« objavljen je u više izdanja.

Posljednjih godina Petrinović se okreće prema istraživanjima političkih ideja i djelovanja u dalmatinskom, zapravo u splitskom kulturnom krugu. Godine 1982. u izdanju Logosa u Splitu, Petrinović objavljuje izabrane spise Natka Nodila, s uvodnom studijom o tom značajnom hrvatskom političaru i znanstveniku, rođenom u Splitu 1834. godine.

Ante Trumbić je drugi po redu iz splitskog kulturnog kruga čiju političku misao i djelovanje analizira prof. Petrinović. Trumbić je rođen 15. svibnja 1864. u Splitu, u tadašnjem splitskom predgrađu Lučac, kao sin brojne i siromašne težačke obitelji. Trumbić je završio osnovno školovanje i gimnaziju u Splitu, a pravo je studirao u Zagrebu, Beču i Grazu, gdje je 1890. stekao doktorat prava.

Monografija Ive Petrinovića »Ante Trumbić — politička shvaćanja i djelovanje« izišla je u proljeću 1986. godine u izdanju Nakladnog zavoda Matice Hrvatske u Zagrebu. Ima ukupno 456 stranica, što uključuje: uvod (7—18), petnaest poglavlja (21—408), zaključna razmatranja pisca (409—422), popis izvora i literature s kojima se pisac služio, kazalo imena te širi sažetak na francuskom jeziku.

U uvodu monografije Petrinović objašnjava motive koji su ga potakli da napiše knjigu o Trumbićevom političkom djelovanju. Na str. 17—18 piše o tome: »Prije svega, postavio sam, pišući ovu knjigu, sebi cilj da ocijenim genezu Trumbićevih političkih shvaćanja, od njegova ulaska u politički život, pa sve do njegove smrti. Pošao sam od pretpostavke da Trumbić u svome djelovanju sudjeluje u zbivanjima vrlo značajnim za Hrvatsku i Jugoslaviju. Stoga sam želio pratiti i ocijeniti sva važnija razdoblja njegove političke aktivnosti i pokazati koje je političke ideje zastupao u pojedinim periodima svoga dugog političkog rada. Trumbić je tvorac Riječke rezolucije, predsjednik Jugoslavenskog odbora, aktivan sudionik Krfske konferencije, kao ministar vanjskih poslova on je angažirani sudionik Mirovne konferencije u Parizu i branitelj nacionalnih teritorija od talijanskih pretenzija. Trumbić je narodni poslanik, zatim, autor Zagrebačkih punktacija koje nude reorganizaciju državnog uređenja Kraljevine Jugoslavije kao složene državne organizacije. Jednom riječju, mnogi značajniji događaji stare Jugoslavije uglavnom su vezani za Trumbićevo ime. Stoga će to biti u središtu mojih proučavanja i ocjenjivanja da bih dao cjeloviti odgovor na pitanje koja su i kakva sve zapravo bila Trumbićeva politička shvaćanja u tom razdoblju od gotovo pet decenija.«

I na kraju uvoda Petrinović još ističe: »Stoga ovo djelo, koje predajem javnosti, nije Trumbićeva politička biografija u uobičajenom smislu te riječi (kakve se pišu o istaknutim ličnostima), već knjiga u kojoj se prvenstveno izlažu njegova politička shvaćanja« (str. 18, st. 2).

Riječ je, dakle, prvenstveno o »monografiji ideja«, skicama evolucije političkih stavova istaknutog splitskog, dalmatinskoga i hrvatskog građanskog političara, koji u svojoj javnoj djelatnosti nikad nije bio motiviran vlastitom koristi, nego probitkom naroda kojemu je pripadao i za čije se interese, katkada uspješno, katkada neuspješno, ali uvijek postojano i ustrajno borio.

Petrinović se u svom uvodu osvrće, dakako, i na postojeću literaturu i konstatira da nedostaju radovi monografskog karaktera koji cjelovito obrađuju Trumbićevo političko djelovanje i njegova politička shvaćanja. Knjiga Ante Smith-Pavelića »Dr Ante Trumbić. Problemi hrvatsko-srpskih odnosa« (objavljena u Münchenu 1959) obrađuje samo razdoblje Trumbićeve političke djelatnosti do raspuštanja Ustavotvorne skupštine na početku 1923. godine, dok je drugo razdoblje njegova djelovanja (1923—1937) obrađeno vrlo fragmentarno, budući da pisac nije raspolagao domaćim povijesnim izvorima.

Radi korektnosti i potpunosti izlaganja o literaturi ovdje treba još pripomenuti da Petrinović pri izradi svoje monografije nije imao uvida u monografiju dra Ive Perića »Ante Trumbić na dalmatinskom političkom poprištu«, koja je izišla potkraj 1984. u Splitu, u izdanju Muzeja grada Splita. U to vrijeme rukopis Petrinovićeve monografije bio je već predan u štampu pa se stoga Perićeva monografija i ne spominje u popisu konzultirane literature.

Dr Ante Trumbić (rođen 1864. u Splitu — umro 1938. u Zagrebu) bio je značajna politička ličnost hrvatskog naroda, u čijem političkom životu sudjeluje gotovo punih 50 godina. Splitski načelnik, zastupnik u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću u Beču, jedan od vođa dalmatinske Stranke prava, Trumbić 1903. godine pokreće značajan obrat u hrvatskoj politici poznat pod imenom »Politika novog kursa«, tj. zajedničkog nastupa Hrvata i Srba protiv njemačkog »Dranga« na Balkanu. Autor »Riječke rezolucije« 1905. godine, orijentira se od tada na borbu za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje Južnih Slavena izvan Habsburške Monarhije. Predsjednik Jugoslavenskog odbora u emigraciji za vrijeme prvoga svjetskog rata, Trumbić u ljetu 1917, nakon jednomjesečnih i teških pregovora na Krfu s predsjednikom srpske vlade Nikolom Pašićem, potpisuje Krfsku deklaraciju kao okvirni sporazum o stvaranju i budućem ustavnom uređenju zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca. Nakon ujedinjenja, Trumbić postaje prvi ministar vanjskih poslova nove države i odlučno se bori protiv imperijalističkih pretenzija Italije na slovenske i hrvatske zemlje. Nakon potpisa Rapallskog ugovora o razgraničenju s Italijom (12. XI 1920) Trumbić daje ostavku na funkciju ministra i vraća se unutrašnjim problemima zemlje. To je i sadržaj prvih osam poglavlja ove knjige koja imaju naslove: 1. Školovanje i političko sazrijevanje, 2. Pod utjecajem pravaške ideologije, 3. Politika novog kursa, 4. Djelovanje u Jugoslavenskom odboru, 5. Sukob Trumbićevih i Pašićevih shvaćanja o uređenju Jugoslavije, 6. Na Mirovnoj konferenciji u Parizu, 7. Rapallski ugovor, 8. Politička stajališta o državnom uređenju Kraljevine SHS u Ustavotvornoj skupštini.

Pisac s pravom ističe da upravo Trumbićevom čvrstom otporu pripada velika zasluga da u pregovorima na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. i u direktnim pregovorima s Talijanima u Rapallu (1920) nije došlo do još težeg komadanja hrvatskog teritorija, kako su Talijanima bile obećale tajnim Londonskim ugovorom vlade sila Antante 1915. godine.

U Ustavotvornoj skupštini Kraljevine SHS, u svom glasovitom govoru izrečenom 23. i 25. travnja 1921, Trumbić, iako još na stajalištu »troleptenog naroda«, oštro kritizira vladin usko-centralistički ustavni nacrt koji je imao legalizirati velikosrpsku hegemoniju u novostvorenoj državi. Trumbić predlaže da se centralizam bitno ublaži tzv. *devolucijom nadležnosti*, tj. da se izvrši prijenos znatnog broja zakonodavnih i izvršnih funkcija vlasti od centralnih državnih organa na organe historijskih pokrajina. Trumbić je vrlo realan kada upozorava da se predloženim vladinim ustavnim nacrtom neće brže doći do narodnog jedinstva, već da će takav kruti centralistički ustav dovesti do rušenja i same ideje o jedinstvu (str. 229). To svoje protivljenje predloženom vladinom ustavnim nacrtu Trumbić je obrazložio ovim riječima: »Oslobodili smo se tuđeg jarma. Ali narod čeka unutrašnje oslobođenje kojeg još nema. Ovaj Ustav ne znači to oslobođenje. Za vrijeme rata radio sam da se oslobodimo tuđeg gospodstva. Jednakim požrtvovanjem odlučio sam pomagati oslobođenje i od domaćeg pritiska. Pitanje Ustava nije za mene pitanje oportuniteta, nego uvjerenja, pitanje života naroda. Glasat ću svjesno protiv ovakvog Ustava u cjelini, jer je nesavremen i rđav« (str. 227).

Od devetog do petnaestog poglavlja Petrinović analizira Trumbićeve stavove i političko djelovanje u novostvorenoj jugoslavenskoj državi. Na početku 1923.

Trumbić seli iz Splita u Zagreb i otvara advokatsku kancelariju. U novoformiranoj građanskoj političkoj grupaciji »Hrvatskoj zajednici«, kojoj prilazi, Trumbić propagira ideju autonomne Hrvatske u federativnoj jugoslavenskoj državi (235—266). Nakon kapitulacije Stjepana Radića pred centralističkim režimom u proljeće 1925. i stvaranja vlade Pašić—Radić u ljeto iste godine, Trumbić politički raskida s Radićem i 10. siječnja 1926. osniva novu — Hrvatsku federalističku seljačku stranku. Tada već zauzima čvrsto stajalište da Kraljevinu SHS treba preurediti u složenu državu s pet federalnih jedinica: Srbijom, Hrvatskom, Bosnom i Hercegovinom, Slovenijom i Crnom Gorom, dakle ono isto što je njegov mladenački politički istomišljenik Fran Supilo predlagao u svom ustavnom nacrtu još 1917. godine.

Nakon ubojstva hrvatskih zastupnika u Narodnoj skupštini, u lipnju 1928, Trumbić radikalizira svoje stavove, približava se ponovo HSS i zajedno s novim vođom HSS Vladkom Mačekom zalaže se za »Samostalnu Hrvatsku u granicama zajedničke države« (419). Od listopada do prosinca 1928. putuje u vanjskopolićkoj misiji HSS-a u Beč, Pariz i London s ciljem da upozna mjerodavne faktore zapadnih velesila s hrvatskim pitanjem. Njegova misija nije doživjela nikakav konkretan uspjeh.

Nakon proglašenja šestojanuarske diktature (6. I 1929), Trumbić želi usmjeriti političku borbu hrvatskog naroda na pasivan otpor, pa se zalaže za potpuni bojkot apsolutističkog režima. Pod diktaturom kralja Aleksandra Trumbić je zaoštrio svoja politička stajališta i »sada traži takvo razgraničenje u državi koje će Hrvatskoj omogućiti potpunu autonomiju« (421). Te Trumbićeve ideje posebno su izražene u Zagrebačkim punktacijama koje je donijelo vodstvo SDK na razgovorima u Zagrebu 5—7. studenog 1932. Ta rezolucija je u suštini bila Trumbićevo djelo. U Zagrebačkim punktacijama zahtijeva se vraćanje na 1918. godinu i preuređenje jugoslavenske državne zajednice na bazi »asocijacije interesa« koji će se sporazumom svih demokratski i legalno izabranih narodnih zastupnika u novoj Ustavotvornoj skupštini zajednički utvrditi. Zagrebačke punktacije bile su — kako konstatira pisac — važan dokument o političkim stajalištima Ante Trumbića toga doba i njegove vizije preuređenja Jugoslavije i rješenja hrvatskog pitanja (353). One se mogu ocijeniti kao ozbiljan politički pokušaj da se međunacionalni odnosi u Jugoslaviji riješe na potpuno ravnopravnoj osnovi (362).

Nakon Zagrebačkih punktacija porastao je Trumbićev utjecaj u HSS-u kojem i formalno prilazi 1931. godine (325). Kada je dr Maček zbog objavljivanja Zagrebačkih punktacija uhapšen i osuđen 29. travnja 1933. presudom Suda za zaštitu države u Beogradu na tri godine zatvora, a potpredsjednik HSS Josip Pređavec mučki ubijen u srpnju iste godine, Maček sugerira iz zatvora vodstvu stranke »da domovinske poslove u Zagrebu vodi dr Ante Trumbić« (369). I usprkos izvjesnim neslaganjima u političkoj taktici između Trumbića i Mačeka, njihova politička suradnja nastavljena je do kraja Trumbićeva života. Na izborima 5. svibnja 1935. Trumbić se kandidira u Splitu na listi HSS i od 9783 glasa dobio je 6338, ali zbog tadašnjeg izbornog zakona nije bio izabran (378). I na skupštinskim izborima zakazanim za 11. prosinca 1938. Trumbić je ponovo kandidat HSS, ovaj put za grad Zagreb. Ali, tada je već bio teško bolestan; udaren od kapi umro je u Zagrebu 18. studenog 1938, u 75-oj godini života, dakle prije održanih skupštinskih izbora. Pokopan je u rodnom Splitu, u klosturu franje-

vačkog samostana na Obali. Kao jedan od malobrojnih naših građanskih političara umro je čistih ruku, kao siromah neopterećen nikakvom korupcionističkom aferom.

4

Pisac u zaključnim razmatranjima (409—422) rezimira precizno i jasno sve bitne političke stavove Ante Trumbić u 50 godina njegova političkog djelovanja. Broj od 750 bilješki uz tekst značajno pojačava dokumentarnost cijele knjige kao i 29 fotografija iz Trumbićeva života, počevši od one iz gimnazijskog doba, pa do slike Trumbićeva sarkofaga s nadgrobniim spomenikom u klastru franjevačkog samostana u Splitu — koji je djelo njegova prijatelja kipara Ivana Meštrovića.

Poznato mi je da je prof. Petrinović, nakon završetka monografije o Trumbiću, predao Književnom krugu u Splitu izbor iz političkih spisa Ante Trumbića iz različitih razdoblja njegova političkog života. Uz prikazanu monografiju, štampanje izabranih govora i članaka predstavljat će korisno povijesno štivo i autentičnu ilustraciju političke misli Ante Trumbića u različitim segmentima njegova životnog puta.

5

Ante Trumbić bio je značajna politička ličnost hrvatskog naroda kod koje je — jednako kao i kod njegova političkog prijatelja iz mladosti Frana Supila — briga za očuvanje hrvatske državnosti bila stalno u žiži političkog razmišljanja i akcije. Ali taj njegov trajni hrvatski nacionalni osjećaj nije ga odvodio na liniju netolerantnog i egoističnog odnosa spram drugih jugoslavenskih naroda. Trumbić je u pravilu znao sačuvati osjećaj mjere, realnosti, razbora i tolerancije. U ravnotežen, stalozhen, ali i prilično zatvoren karakter, konzervativan u socijalnoj sferi, realan političar, ponekad i oportunist, Trumbić je uvijek znao sačuvati svoj moralni i osobni integritet. Bio je jedan od malobrojnih naših predratnih političara na kojega nije pala ni sjenka sumnje da u politici teži osobnim materijalnim interesima.

Analizirati podrobno političku misao i djelo državnika i političara koji se tako dugo — pola stoljeća — nalazi u žiži javnosti, nije nimalo lak, ali je zahvalan napor. Prilično dugo vremena Trumbićeva ličnost i djelo bili su zapostavljeni u našoj historiografiji. Stoga treba pozdraviti Petrinovićev napor da nas opširno i cjelovito upozna s tom ličnošću, njezinim političkim idejama i akcijama. Prof. Petrinović uspio je da na temelju povijesne valorizacije obimne izvorne građe, pročitane literature i svjedočanstava suvremenika, pruži preglednu i objektivnu sliku političkog profila Ante Trumbića. Raspored građe u 15 poglavlja proveden je kronološkim slijedom, pregledno i jasno. Ličnost Ante Trumbića opisana je reljefno, u okvirima vremena i zbivanja u kojima je živio i djelovao. Iz teksta je očito da je cijela Trumbićeva aktivnost bila prvenstveno povezana s problemom hrvatsko-srpskih odnosa koje Trumbić u različitim etapama svoga života različito vidi i procjenjuje.

Ostaje, dakako, uvijek otvoreno pitanje koliko je povjesničar uspio objektivno valorizirati postupke svog »glavnog junaka« u odnosu na druge ličnosti s kojima on dolazi bilo u odnose suradnje bilo suprotstavljanja. U ovom radu ostaje tako otvoreno pitanje kompleksne ocjene uloge predsjednika srpske vlade Nikole Pašića u stvaranju jugoslavenske države. A čini se da ni odnos Trumbić—Stjepan Radić nije do kraja razjašnjen. Pisac je nastojao objektivno prezentirati činjenice i odrediti svoj sud, ne pretendirajući da trajno sporna pitanja naše povijesti on sam može konačno razriješiti.

Diskontinuitet Trumbićevih političkih stavova — od pravaških do integralno jugoslavenskih, pa pri kraju života iznošenje ideje o jugoslavenskoj konfederaciji na temelju »asocijacije interesa« svih njezinih naroda, pisac objektivno prati, dokumentira i valorizira brojnim navodima izvora u nekih 750 bilješki. Prof. Petrinović je uspio veoma obimnu faktografiju dobro i objektivno savladati i selekcionirati logičkim građenjem i osmišljavanjem Trumbićeva političkog lika.

Hodimir Sirotković

*LJUBO BOBAN, Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade
Zagreb 1986, 515 str.*

Nakon knjiga dokumenata jugoslavenskih izbjegličkih vlada 1941—1943 (uredio i uvod napisao B. Krizman) i 1943—1945 (uredio i uvod napisao B. Petranović), te Zbornika dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, tom XIV, knj. 1 (donosi dokumente o četničkom pokretu D. Mihailovića 1941—1942), ovo je nova knjiga sa sličnom tematikom. Knjiga Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade (izdavač »Globus«) donosi građu koja se odnosi isključivo na prilike u Hrvatskoj od 1941. do 1943. godine, kako su na njih gledali građanski političari stare Jugoslavije. U knjizi se donose dokumenti koji su pristizali od pojedinaca (informatora) najčešće privatnom inicijativom.

Dokumenti su u knjizi podijeljeni na dva dijela, na one koje su upućivali pristalice HSS, odnosno koje su slali informatori koji su bili na platformi politike HSS i klerikalnih krugova, i na one — u drugom dijelu knjige — što su ih upućivali informatori koji su bili na idejno-političkim pozicijama jugoslovenstva. Za svaku skupinu dokumenata autor je napisao uvod i opsežan predgovor kojim čitaoca uvodi u tekst dokumenata.

U pripremanju ove knjige, kako navodi autor, upotrijebljena je građa ovih arhivskih fondova: Arhiv profesora Rudolfa Bičanića, Arhiv Ilije Jukića, Arhiv Jugoslavije, fond Emigrantske vlade, Diplomatski arhiv Saveznog sekretarijata za vanjske poslove, fond Emigrantske vlade Public Record Officea, fond Foreign Officea (Fo 371) i fond Britanskog poslanstva (ambasade) kod jugoslavenske vlade (Fo 536).

U prezentiranju dokumenata autor je primijenio kronološki red unutar spomenutih skupina dokumenata. Prema tome, dokumente autor ne niže dosljedno krono-